

Research Paper

Covid-19 and Post-Washington Consensus-Based Policy-Making and the Revival of Institutionalism; Transition From Neoliberalism

Mohammad Lal Alizadeh¹ , *Mohsen Dianat¹ , Zeinab Shakibaei², Soroosh Roostami Gooran³

1. Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.
2. Department of Management, Faculty of Management, Payame Noor University, Tehran, Iran.
3. Engineering, Faculty of Engineering, Sharif University of Technology, Tehran, Iran.

Use your device to scan
and read the article online

Citation: Lal Alizadeh M, Dianat M, Shakibaei Z, Roostami Gooran S. (2022). [Covid-19 and Post-Washington Consensus-Based Policy-Making and the Revival of Institutionalism; Transition From Neoliberalism (Persian)]. *Journal Strategic Studies of Public Policy*, 11(41), 72-91.

Received: 12 May 2021

Accepted: 07 Sep 2021

Available Online: 01 Feb 2022

Key words:

COVID-19, Policy Making, Neoliberalism, Health Security, Post-Washington, Neo-Institutionalism

ABSTRACT

The ongoing coronavirus pandemic loomed large over every aspect of human life in 2020 including: ecologic, economic, social and political aspects of human life throughout the world. In political aspects it mainly challenged two important pillars of neoliberalism namely globalization and privatization. So, the main question is, what effect did Corona have on neoliberalism? The focus of national states into internal affairs, the increasing importance of national borders and culminating importance of national solidarity in war against coronavirus in addition to sudden decrease international trade and also extreme reduction in international investment worldwide are indications that show trends weakening of globalization. The privatization mainly intended to reduce public expenditures and also limit the role of central governments in internal and international economy in order to facilitate the move of goods and service throughout the world to strengthen the role and activity of international companies. Also, privatization gives priority to profitability and gaining income, instead of social morality and protectionist policies of public sector. On the other hand, privatization looks for maximizing profits and incomes when arrived in vital aspects of public life such as health, treatment, education, transportation, water supply and electricity. the privatization weakened these sectors especially health and treatment that paved the road to spread pandemic and the merchandised souls trying to increase profit who are prevented neoliberal countries to take effective steps in order to fight and control pandemic. The re-emphasis on health security in the critique of neoliberal policies and the importance of theoretical perspectives on post-Washington consensus and institutionalism as a theoretical model of research and research hypothesis were evaluated descriptively-analytically. This situation maybe suggests considerable revision in neoliberalism, return to welfare state and also more centralized governing.

* Corresponding Author:

Mohsen Dianat, PhD.

Address: Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

E-mail: mdianat.pn@gmail.com

مقاله پژوهشی

کووید ۱۹ و سیاست‌گذاری مبتنی بر اجماع پساواشنگتنی و احیای نهادگرایی؛ گذار از نئولیبرالیسم

محمد لعل علیزاده^۱، * محسن دیانت^۲، زینب شکیبایی^۳، سروش رستمی گوران^۳

۱. گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۲. گروه مدیریت، دانشکده مدیریت، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۳. فنی و مهندسی، دانشکده فنی، دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ایران.

چکیده

ویروس کرونا جنبه‌های مختلف زندگی بشر در سال ۲۰۲۰ را تحت تأثیر قرار داد. تأثیرگذاری این ویروس بر جنبه‌های اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی زندگی بشر در سراسر جهان مشهود است. از جنبه‌های سیاسی، دورکن مهم نئولیبرالیسم، یعنی جهانی‌سازی و خصوصی‌سازی، به چالش کشیده شده است؛ بنابراین پرسش اصلی این است که کرونا چه تأثیری بر نئولیبرالیسم داشته است؟ تمرکز دولت‌های ملی بر امور داخلی، افزایش اهمیت مرزهای ملی و اوج اهمیت همبستگی ملی در جنگ با ویروس کرونا، کاهش ناگهانی تجارت بین‌المللی و همچنین کاهش شدید سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی در سراسر جهان، نشانه‌هایی است که روند تضعیف جهانی شدن را نمایان می‌سازند. خصوصی‌سازی عمدتاً به منظور کاهش هزینه‌های عمومی و نیز محدود کردن نقش دولت‌های مرکزی در اقتصاد داخلی و بین‌المللی به منظور تسهیل حرکت کالا و خدمات در سراسر جهان برای تقویت نقش و فعالیت شرکت‌های بین‌المللی انجام شده است. خصوصی‌سازی به جای توجه به اخلاق اجتماعی و سیاست‌های حمایتی بخش دولتی، سودآوری و کسب درآمد را در اولویت قرار می‌دهد. از سوی دیگر، خصوصی‌سازی به دنبال حداکثرسازی سود و درآمد به هنگام مواجهه با جنبه‌های حیاتی زندگی عمومی مانند بهداشت، درمان، آموزش، حمل‌ونقل و تامین آب و برق است. خصوصی‌سازی با تضعیف این بخش‌ها، به‌ویژه بهداشت و درمان، زمینه‌گسترش بیماری همه‌گیر را فراهم می‌کند. در شرایطی که سوداگران سعی در افزایش سود دارند، برداشتن گام‌های مؤثر برای مبارزه و کنترل بیماری همه‌گیر با سنگ موانع برخورد کرده و امنیت بهداشتی با چالش مواجه می‌شود. تأکید مجدد بر امنیت بهداشتی در نقد سیاست‌های نئولیبرالیستی و اهمیت دیدگاه‌های نظری اجماع پساواشنگتنی و نهادگرایی به عنوان مدل نظری و فرضیه پژوهش به روش توصیفی تحلیلی ارزیابی شد. بازنگری اساسی در نئولیبرالیسم، بازگشت به دولت رفاه، افزایش نقش دولت‌ها، جامعیت بخشی حوزه‌های حمایتی و دربرگیری امنیت بهداشتی در شرایط فراگیری کرونا ضروری به نظر می‌رسد.

تاریخ دریافت: ۲۲ اردیبهشت ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش: ۱۶ شهریور ۱۴۰۰

تاریخ انتشار: ۱۲ بهمن ۱۴۰۰

کلیدواژه‌ها:

کووید ۱۹،

سیاست‌گذاری،

نئولیبرالیسم،

امنیت بهداشتی،

پساواشنگتنی،

نهادگرایی جدید

* نویسنده مسئول:

دکتر محسن دیانت

نشانی: تهران، دانشگاه پیام نور، دانشکده علوم اجتماعی، گروه علوم سیاسی.

رایانامه: mdianat.pn@gmail.com

مقدمه

پاندمی کووید ۱۹ حادث‌ترین و عمیق‌ترین انقباض اقتصادی در تاریخ سرمایه‌داری را رقم زده است. اکنون جهانی‌سازی دچار وقفه شده و در شیب اضمحلال قرار گرفته است. زنجیره گسترده عرضه که پیش‌تر یگانه راه عقلانی سازمان‌دهی تولید بود، درهم شکسته و مقررات سخت و سخت‌مرزی بازگشته است. داد و ستد عمیقاً کاهش یافته و سفرهای بین‌المللی به شدت محدود شده‌اند. طی چند روز ده‌ها میلیون کارگر بیکار شده و میلیون‌ها کسب‌وکار؛ کارکنان، مشتریان، کارپردازان و منابع اعتباری خود را از دست داده‌اند.

کرونا و اهمیت امنیت بهداشتی، احیای نهادگرایی و گذار از نئولیبرالیسم

مجادله دو نهاد دولت و بازار مجادله‌ای تاریخی است. در نظریه‌های اقتصاد سیاسی به طور تاریخی از مرکانتلیسم، لیبرالیسم کلاسیک، اقتصاد سیاسی کینزی و نئولیبرالیسم شاهد جابه‌جایی مرز میان دولت و بازار و تعیین حدود دخالت دولت بوده‌ایم. در نگاه نئولیبرالیسم دولت مانعی بزرگ بر سر راه توسعه در نظر گرفته می‌شود و بازار آزاد و خصوصی‌سازی دواي تمام دردها تصور می‌شود. در راستای چنین تفکری در دهه ۱۹۸۰ مجموعه‌ای از اقدامات و سیاست‌ها جهت محدودیت دولت و خروج امور از دست دولت پیشنهاد گردید؛ اجماع واشنگتنی^۱ با هدف ایجاد بخش خصوصی پویا و زنده و آزادسازی تجارت دچار چالش‌های اساسی شد. «طرفداران و منتقدان بر سر این موضوع که سیاست‌های اتخاذ شده توسط اجماع واشنگتنی نتایج مطلوبی را در پی نداشته است، اتفاق نظر دارند» (رودریک، ۱۳۸۶: ۹۳).

رویدادی بی‌سابقه در مقابل دیدگان ما رخ می‌نماید. به ناگاه خود را در جهانی متحول شده می‌یابیم. خیابان‌های خالی از سکنه، فروشگاه‌های تعطیل، آسمانی که به طرز نامتعارفی صاف است و شمار مردگانی که در حال افزایش است (Saad-Filho, 2020: 477). اولریش بک می‌گوید: «اکنون با عواقب ناخواسته مدرنیته صنعتی مواجه شده‌ایم، چنان که دیگر نمی‌توان تهدیدهای ایجاد شده را پیش‌بینی یا کنترل کرد» (Sardar, 2010: 437). در کتاب «در ماندن با رنج» دانا هاروی بیان می‌کند: «انسان، یعنی سوژه فاعل تاریخ دیگر عامل تکامل نیست.» در این فرایند پرهرج و مرج، انسان‌ها مرکزیت خود را از دست می‌دهند. ما همانند نوستالژی‌های اومانیسم مدرن از این بابت ناامید می‌شویم و در عین حال همچون شیفتگان فراومانیست تکنولوژی عصر حاضر در پی آسایشی متوهمانه که ناشی از راه‌حل تکنولوژیکی است، هستیم. از دیدگاه ویلیام باروز موجوداتی که زنده و مرده آن‌ها معلوم نیست، فاقد زندگی فردی‌اند و در فرایند تکثیر به صورت جمعی گسترش می‌یابند را عامل جهش‌های فرهنگی، بیولوژیکی و زبانی می‌داند.

سال ۲۰۲۰ سالی است که سیاره زمین از خودبینی انسان به تنگ آمده و مبارزه‌ای را در سطح خرد و ریز برای نابودی اراده معطوف به قدرت انسان‌ها آغاز کرده است. زمین علیه جهان انسانی در حال طغیان است و عاملان این طغیان، سیلاب‌ها، آتش‌سوزی‌ها و فراتر از همه ویروس‌ها هستند. بر این اساس بشر سلطه‌جو و خودرأی دیگر عامل تکامل نیست، بلکه موجودات ریز و کنترل‌ناپذیری به نام ویروس‌ها که به دنیای تولید و گفتمان یورش می‌برند، به صورت موقت اثرگذاری خود را نشان می‌دهند (بیفو براردی، ۲۰۲۰).

1. Washington Consensus

بهداشتی جهان محسوب می‌شوند. سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی جهت مهار کرونا، وظیفه اصلی دولت در چنین شرایطی است؛ بنابراین کرونا در شیوه زمامداری و حکمرانی و سازمان‌دهی جوامع و اداره امور نیز تغییراتی ایجاد کرده است.

ویروس چندوجهی کرونا، حکمرانی را هم پیچیده و چندوجهی ساخته است؛ حکمرانی و اداره حوزه‌های مختلف بر اساس مواجهه و شیوه مدیریت کرونا به کارآمد و ناکارآمد تقسیم شده‌اند. کرونا معادله حکمرانی را تغییر داده است؛ «با کرونا، گونه تازه‌ای از حکومت‌گری به نام دموکراسی اپیستوکراتیک یا اقتدارگرایی اپیستوکراتیک در حال ریخت گرفتن است» (خلیلی، ۱۳۹۹: ۷۴). زمانی خط مشی رایج در سیاست، این بود که مداخله گسترده دولتی راه‌حلی عملی نیست و بهترین راه‌حل‌ها، راه‌حل‌های بازارمحور هستند، اما با شیوع کرونا دولت‌ها طی چند روز تریلیاردها دلار خرج کردند. حتی تا جایی پیش رفتند که برای شهروندان چک فرستادند (بیکر، ۱۳۹۹). کرونا لیبرالیسم و این ایده را که «بگذاریم بازار کار خودش را بکند» با چالش مواجه ساخته است. «دیگر نباید گذاشت نفع شخصی خیر همگانی را نادیده انگارد» (فیلیپسن، ۱۳۹۹).

با افزایش مسئولیت اجتماعی در وضعیت کرونا، شاهد کاهش اهمیت فایده‌گرایی و چالش محاسبه‌گری و نتیجه‌گرایی هستیم (عزیزی، آذر و دهقان نیری، ۱۳۹۹: ۱۸۴)؛ بنابراین دوره کرونا و پساکرونا دوره بازگشت دولت به صحنه تصمیم‌گیری است. نقش دولت‌ها در شرایط اضطراری اپیدمی افزایش پیدا می‌کند. در زمان بحران [کرونا]، تمام جامعه حتی آزادی‌خواهان به دولت‌ها روی آوردند (منون، ۱۳۹۹: ۳۸). با پررنگ شدن نقش حکومت و دولت، کشورها بیشتر به داخل توجه می‌کنند و علاوه

در دهه ۱۹۸۰ در کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) واکنش علیه نئولیبرالیسم شکل گرفت که باعث اتخاذ رویکرد حمایت از مداخله دولت شد. پس از تجربه ناموفق برخی کشورها و طرح انتقادات بانک جهانی هم نارسایی‌های اجماع واشنگتنی را پذیرفت (سبحانی و ملکی، ۱۳۸۸: ۵۴). تجربه ناموفق گذار کشورهای اروپای شرقی و عدم توجه به نقش نهادها در این گذار و از سوی دیگر، تجربه موفق آسیای شرقی در تأکید بر نقش فعال دولت، اصلاحات در رویکردها را به دنبال داشت.

گزارش توسعه جهانی در ۱۹۹۷ به نقش مهم دولت اشاره داشت (بانک جهانی، ۱۹۹۷)، اجماع پساواشنگتنی در انتقاد به سیاست‌های پیشین، از اهداف جامع‌تر و مجموعه گسترده‌تری از ابزار سیاستی سخن گفت. تأکید بر سازمان‌دهی نهادی، کیفیت دولت و سیاست‌های آن و تأکید بر تعامل ایجابی و سازنده میان دولت و بازار به دیدگاه مسلط در بین اقتصاددانان نهادگرا تبدیل شد. کیفیت نهادهای کشورها تعیین‌کننده است؛ بسترها و ظرفیت‌های نهادی در شکست‌ها و موفقیت‌ها مؤثر هستند. در این راستا توسعه پایدار، افزایش استانداردهای زندگی و امنیت بهداشتی ضرورت پیدامی‌کند.

امنیت بهداشتی به عنوان بعدی از امنیت انسانی به مبارزه با آن دسته از ناامنی‌هایی اشاره دارد که در اثر شیوع امراض مسری و انگلی خطراتی برای انسان‌ها به همراه دارد. امنیت بهداشتی به آزادی افراد از انواع بیماری‌ها و دسترسی آنان به مراقبت‌های سلامت اشاره دارد. امنیت بهداشتی، هسته حیاتی و ابزاری ضروری برای دستیابی به امنیت انسانی است. شیوع بیماری‌های مسری نظیر کووید ۱۹ جزء فوریت‌های

و کاهش بودجه‌های عمومی، خدمات و بخش‌های عمومی را مجبور به تقلیل فعالیت‌های خود کرده‌اند. خصوصی‌سازی که مبتنی بر فشار به مشتریان جهت پرداخت مابه‌ازاء خدمات دریافتی است، این خدمات را به کالای بازاری شبیه کرده است. سیستم بازاری، تنها راه تأمین مؤثر کالا و ارائه خدمات بهداشتی و درمانی است. نظام سلامت و درمان باید بر حقوق و نیازهای شهروندان مبتنی باشد و نه اینکه بر اساس استطاعت مشتری در هزینه کردن تنظیم شود. این همه‌گیری به وضوح هزینه‌چنین چرخشی را در سیستم نئولیبرالی نشان می‌دهد (Matteo and Pi-
anta, 2020: 102).

طبل توخالی نئولیبرالیسم به سرعت نمایان می‌شود. در چندین کشور شاخص لیبرال دموکراسی، نظام درمان محدود و خصوصی شده است. وقفه ایجادشده در کسب درآمد، پس‌انداز اندک، مسکن نامناسب، تغذیه نامناسب و الگوهای شغلی ناسازگار با زندگی سالم، طبقه کارگری ناپایدار و تحلیل‌رفته‌ای را به ظهور رسانده که هم بسیار آسیب‌پذیر است و هم در مورد سلامت در نگرانی به سر می‌برد. در عین حال، طبقه کارگر راز حیث سیاسی در روند رو به انحطاط ایدئولوژی چپ سوسیال دموکراسی کاملاً بی‌دفاع کرده است (Saad-Filho, 2020: 479).

آثار اجتماعی این همه‌گیری، مانند از رهگذر به نمایش گذاشتن تفاوت توانایی‌های گروه‌های اجتماعی در حفاظت از خویش به سرعت ظاهر می‌شود. به طور خلاصه، ابرثروتمندان به قایق‌های تفریحی و ثروتمندان به ویلاهای خود نقل مکان کردند. طبقه متوسط همچون کودکان ذوق‌زده برای دورکاری سر و دست می‌شکست و تهیدستان که پیش‌تر هم از ضعف سلامت رنج می‌بردند، حال ناگزیر از دو انتخاب بودند: در خانه ماندن به قیمت

بر جابه‌جایی و تغییر قدرت، تغییراتی در الگوهای توسعه صورت می‌گیرد. روابط متقابل اعضای مثلث حکومت، بخش خصوصی و مصلحت‌عامه بار دیگر به کانون نظریه‌های توسعه‌یافتگی بازگشته است (سریع‌القلم، ۱۳۹۹: ۱۳).

کرونا؛ پاشنه آشیل نئولیبرالیسم

از هنگامی که جهانی‌سازی نئولیبرال بر جهان حاکم شده است، تنها قوانین و مؤسساتی را ایجاد می‌کند که از حرکت آزاد سرمایه‌ها و کالاها محافظت می‌کنند. سازمان‌های بین‌المللی جدید مانند سازمان تجارت جهانی متولد شدند، اما متأسفانه هیچ نهاد جهانی و هیچ قانونی برای سیاست‌های بهداشتی و رفاهی و برای حقوق کار و استانداردهای زیست‌محیطی معرفی نشدند، زیرا نگاه این بوده که این موضوعات صرفاً برای اقتصاد هزینه ایجاد می‌کنند. در نتیجه دولت‌های ملی تحت فشار خصوصی‌سازی و کاهش منابع عمومی، هر چه بیشتر از این موضوعات فاصله گرفتند؛ بنابراین عدم سرمایه‌گذاری به علت فقدان قوانین جهانی مناسب در بخش سلامت، با شیوع کرونا و تحمیل هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی و عدم هماهنگی در زمینه حمایت از سلامت، عامل ضعف سیستم‌های بهداشتی و رفاهی حتی در کشورهای توسعه‌یافته شده است (Matteo and Pianta. 2020: 101).

برای برطرف کردن نقیصه‌ها و ضعف‌های اشاره‌شده، قوانین جهانی‌سازی باید به‌طور جدی بازنویسی شده و بهداشت، رفاه، حقوق کار و محیط زیست باید با استانداردهای بین‌المللی محافظت شود (Matteo and Pianta, 2020: 102). نزدیک به چهار دهه سیاست‌های نئولیبرالی وضعیت رفاهی را به طور جدی کاهش داده است. خصوصی‌سازی

درآمد و سطوح شغلی پایین‌تر، به‌طور معناداری به میزان مرگ‌ومیر و بیماری بالاتری دچار هستند. نابرابری‌های بهداشتی بر میانگین امید به زندگی در بدو تولد زنان و مردان اثرگذار است، چنانکه به ۱/۸۴ سال کاهش می‌یابد (Mackebach, 2007: 7).

کرونا، عامل وقوع بحران اقتصادی وخیم

ویروس کرونا لطمه سنگینی به اقتصاد کشورهای توسعه‌یافته وارد کرده است. با گسترش همه‌گیری و رکود شدید اقتصادی در ایالات متحده، این کشور برنامه دو تریلیون دلاری برای رونق بخشیدن به اقتصاد را برنامه‌ریزی کرده بود که شامل حمایت از سیستم مراقبت‌های بهداشتی کمتر حمایت‌شده بود. کمک مالی به شرکت‌ها، گسترش مزایای بیکاری، مرخصی اعضای خانواده و حتی ارسال مستقیم پول به شهروندان آمریکایی از موضوعات اصلی این برنامه است (Krugman, 2020, 20 March).

ترس از بحران اقتصادی و فروپاشی فعالیت‌های عمده اقتصادی منجر به سقوط بازارهای مالی در سراسر جهان شد. در فواصل بین نوزده فوریه تا بیست مارس سال ۲۰۲۰ شاخص بررسی وال‌استریت ۳۲ درصد ارزش خود را از دست داد و شاخص بورس لندن در همین حدود کاهش یافت. در ایتالیا، اولین کشور اروپایی که دچار همه‌گیری شد، شاخص میلان ۳۸ درصد ارزش ذاتی خود را از دست داد (Matteo and Pianta, 2020: 98).

سقوط مالی سال ۲۰۰۸ و بحران بدهی‌های سال ۲۰۱۱ در اروپا، بی‌کفایتی سیاست‌ها و نهادهای اروپایی را نمایان کرد. این بحران‌ها منجر به یک دهه رکود و کساد اقتصاد کشورهای جنوب اروپایی شد، به نحوی که اکنون این اقتصادها بیش از سایر قسمت‌های اروپا در مقابل همه‌گیری آسیب‌پذیر

از دست دادن تمام و کمال درآمد یا بیرون رفتن برای کار هر چند به قیمت آلوده شدن به ویروس (Saad-Filho, 2020: 480).

پاندمی ضربه‌ای به چهار دهه تهاجم نئولیبرالیسم به تمام ظرفیت‌های دولت با اسم رمز «کارایی برتر» بازار، ترویج کوچک‌سازی صنعت از طریق جهانی‌سازی تولید و ایجاد ساختارهای شکننده مالی بود که فقط مبتنی بر ضمانت‌های دولتی بودند، در یک کلام سودآوری، فروپاشی اقتصاد جهانی، سازش‌ناپذیرترین اقتصادهای نئولیبرال را تنها گذاشت، به‌ویژه بریتانیا و ایالات متحده که آشکار شد، حتی توانایی لازم برای تولید ماسک و لوازم محافظت از پرسنل بخش بهداشت و درمان خود را ندارند. حال غرب با مشکل تازه‌ای روبرو شده است که این مرتبه با تحریم، محاصره و بمباران کشورهای دوردست رفع و رجوع نمی‌شود (Saad-Filho, 2020: 478).

تحت لوای سیاست‌های اجتماعی نئولیبرالی، کشورهای توسعه‌یافته رشد فزاینده‌ای در زمینه اختلافات درآمدی و ثروت تجربه کردند که سبب نابرابری گسترده شد. پیانتا و فرانزینی در کتاب توضیح نابرابری می‌نویسند: «کاهش فضای سیاست‌گذاری، خصوصی‌سازی خدمات عمومی، گسترش بازار در حیطه‌هایی که قبلاً توسط بخش و اقدامات عمومی محافظت شده بودند، سبب نابرابری اقتصادی و اجتماعی شده‌اند» (Franzini and Pianta, 2015).

با توجه به شرایط فعلی ایجادشده توسط سیستم نئولیبرالیستی، اختلافات قابل‌توجهی در زمینه سلامت بین گروه‌های اجتماعی اقتصادی وجود دارد. به این معنا که افراد با تحصیلات پایین‌تر و

نتوانسته‌اند رهبری لازم را در مواقع اضطراری انجام بدهند (Matteo and Pianta, 2020: 100).

اروپا: در ۲۵ مارس سال ۲۰۲۰ نامه رسمی از طرف نه کشور اتحادیه اروپا (ایتالیا، فرانسه، اسپانیا، پرتغال، اسلوانی، یونان، ایرلند، بلژیک و لوکزامبورگ) منتشر شد که خواستار ایجاد اوراق کرونا شدند تا به عنوان یک ابزار بدهی مشترک توسط یک مؤسسه اروپایی برای جمع‌آوری منابع مالی لازم در بازار با همان مینا و به نفع همه کشورهای عضو صادر شود. هدف از آن این است که سرمایه‌گذاری لازم در سیستم بهداشت صورت پذیرد (Matteo and Pianta, 2020: 101).

در کشورهای کمتر توسعه‌یافته و فقیر به علت همه‌گیری افرادی که در بخش‌های غیررسمی کار می‌کنند، پناهندگان، افراد دارای معلولیت، جوانان، افراد مسن و کارگران کم‌درآمد و شرکت‌های کوچک و متوسط از پیامدهای اجتماعی و اقتصادی بیشتر رنج می‌برند. مشکلات سلامت مانند افسردگی، اضطراب، اختلال استرس پس از سانحه، کودک‌آزاری، همسرآزاری و حتی خودکشی میان این گروه‌های آسیب‌پذیر افزایش یافته است. افراد مسن بیشترین تأثیرات جسمی را از ویروس کرونا احساس می‌کنند. جوانان نیز ممکن است نتوانند سر کار بروند یا تحصیلات آن‌ها با مشکل مواجه شود. در نیوزیلند میزان مرگ‌ومیر در بین مایوری‌ها ۵۰ درصد بیش از غیربومی‌ها بود (Steyn et al., 2020: 8).

زنان در خط مقدم مبارزه با ویروس کرونا قرار دارند. بیشتر کارمندان مراقبت‌های بهداشتی و اجتماعی زنان هستند. سازمان بهداشت جهانی این رقم را ۷۰ درصد اعلام کرده است (Boniol et al., 2019: 5). این آمار فقط بخش مراقبت‌های انجام‌شده

هستند (European Commission, 2020, 20). درگیری بی‌سابقه بین ایتالیا و بانک مرکزی اروپا، نشان از اختلاف عمیق در شورای حاکم بانک مرکزی اروپا دارد و نشان داد که راهبردهای آلمان و فرانسه چه شکاف و فاصله‌ای با منافع ایتالیا و جنوب اروپا دارد، به نوعی که به نظر می‌آید ویروس کرونا تکه تکه شدن منطقه یورو را هدف قرار داده است. از سوی دیگر، در سطح سیستم بین‌المللی پدیده جهانی‌سازی به عنوان ستون اصلی خیمه لیبرالیسم با بحران مواجه شده است (Matteo and Pianta, 2020: 99).

با بسته شدن مرزها و اقدامات سخت‌گیرانه ضد‌مهاجرتی از یک طرف و قدرت گرفتن ناسیونالیسم دولت ملتی از سوی دیگر، ابعاد جهانی شدن لیبرالیسم قطعاً با وقفه مواجه خواهد شد. اگر ناکارآمدی اتحادیه اروپا در یاری رساندن به اعضای آسیب‌پذیرش در جنوب برای مقابله با کرونا باعث فروپاشی این اتحادیه نشود، آنچه کاملاً مشهود است، کاهش تجارت جهانی، کاهش سود شرکت‌های چندملیتی و کاهش سرمایه‌گذاری خارجی، بنیادهای جهانی شدن را به لرزه در آورده است (Yaya et al., 2020: 1-2).

دولت‌های ملی ملی مستقل نیز با مبادرت به تغییرات اساسی در سیاست‌های مالی، امکان اجرای گسترده برنامه‌های ملی را برای مقابله با همه‌گیری ویروس کرونا فراهم کرده‌اند. آلمان ۴/۳ درصد از تولید ناخالص داخلی خود را (مبلغی بالغ بر ۱۵۰ میلیارد یورو) برای غلبه بر حداکثر بدهی مندرج در قانون اساسی اعلام داشت. فرانسه از طرح ۴۵ میلیارد یورویی رونمایی کرد و ایتالیا تاکنون ۲۵ میلیارد یورو تخصیص داده است؛ بنابراین اقدامات ضروری به دولت‌های ملی واگذار شده است و نهادهای اروپایی

یافته است. به گونه‌ای که راهکار مقابله با کووید ۱۹ وضعیتی را به ما نشان می‌دهد که علاوه بر متخصصان مراقبت‌های بهداشتی و افراد اعمال‌کننده محدودیت رفت‌وآمد، کادر درمان و نیروهای پلیس، کارگران سوپرمارکت‌ها، افراد شاغل در سیستم جمع‌آوری زباله‌ها، پیک‌ها و نظافتچی‌ها نیز اهمیت یافته‌اند. جاسیندا آردن، نخست‌وزیر نیوزلند گفت: «کارگران اساسی ما اینها هستند و امیدوارم که به شناخت آن‌ها ادامه دهیم تا زمانی که از همه‌گیری عبور کنیم» (Matthewman and Huppatz, 2020: 6).

تأثیر کرونا بر توده مردم

کرونا بر زندگی توده مردم در سطح جهان نیز اثر گذاشته است. به عنوان مثال، تعطیلی مدارس بیش از ۸۷ درصد از جمعیت مدارس جهان را تحت تأثیر قرار داده است. در مناطق توسعه‌نیافته این امر منجر به از دست دادن وعده‌های غذایی مدرسه دانش‌آموزان شد که تنها منبع تغذیه برای خانواده‌های آسیب‌پذیر بود. از سوی دیگر، محدودیت اجتماعی برای مقابله با ویروس می‌تواند میزان گرسنگی در پایان سال ۲۰۲۰ را از ۱۳۵ میلیون نفر به ۲۷۰ میلیون نفر افزایش بدهد. خطر بالقوه‌ای که برای محدودسازی وجود دارد، این است که جمعیت زیادی در گرسنگی به سر می‌برند که این خود به بخش سلامت آسیب بیشتری وارد می‌کند (Yaya et al., 2020: 3).

دانشمندان در طی یک پژوهش رابطه بین نابرابری و سلامت در چند کشور را با در نظر گرفتن شرایط مختلف اجتماعی و حرفه‌ای تجزیه و تحلیل کرده‌اند. (Costa et al., 2004). این مطالعات نشان می‌دهد که افزایش مشکلات اقتصادی اجتماعی، درآمد پایین، تحصیلات پایین‌تر و طبقه اجتماعی پایین،

را در نظر گرفته و بخش عمده‌ای از خدمات بهداشتی که در واقع توسط زنان در خانه انجام می‌شود، در نظر گرفته نشده است. زنان بیش از ۷۰ درصد از کل کارهای بدون حقوق جهان را انجام می‌دهند (International Labour Organization, 2018). در بسیاری از نقاط جهان از دست دادن شغل زنان بیشتر از مردان بوده است. در استرالیا رکود اقتصادی کووید ۱۹ را رکود صورتی نامیده‌اند، زیرا بیش از نیمی از کسانی که شغل خود را از دست داده‌اند، زنان هستند (Crabb, 2020, 70).

موریا دانگان مطلبی نوشت مبنی بر اینکه بیم آن می‌رود که همه‌گیری، پیشرفت فمینیستی‌ای را که در سال‌های متمادی صورت گرفته است، بی‌اثر کند. او نتیجه می‌گیرد، زندگی بعد از همه‌گیری زنان به احتمال زیاد محدود به مکانی می‌شود که دهه‌هاست برای بیرون آمدن از آن تلاش می‌کنند، یعنی به همان خانه برمی‌گردند (Moirá Donegan, 2020). علاوه بر زنان، افراد مسن هم به شدت از کرونا لطمه دیدند. بیشترین سطح تلفات کرونا در سراسر جهان مربوط به افراد کهنسال و مسن است (quoted in Associated Press, 2020).

کارولین آبراهامز، رئیس مؤسسه ایچ یوکی بیان می‌دارد، در آمار روزانه، افراد مسن که گویا اهمیت کمتری دارند، در نظر گرفته نمی‌شوند (quoted in Associated Press, 2020). دقیقاً همین پیام به افراد مسن داده شده است که دارای اهمیت نیستند، به‌خصوص زمانی که ارزش زندگی آن‌ها با ارزش اقتصادی سنجیده می‌شود.

نکته مهم دیگر این است که در شرایط کرونایی اهمیت سازمان‌دهی و جایگاه منابع انسانی در خدمات شهری و خدمات بهداشتی مرکزیت

بسیاری از کشورها برای افزایش توان درمانگری خویش به کاهش تعرفه همه تجهیزات پزشکی، علی‌الخصوص داروها و تجهیزات مرتبط با کرونا و تنظیم قیمت‌های داخلی موارد مذکور پرداخته‌اند. در کشورهای توسعه‌یافته، از جمله اتحادیه اروپا، نه کشور اروپایی خواستار توزیع اوراق کرونا شدند تا بدین ترتیب امکان افزایش سرمایه‌گذاری لازم را در سیستم بهداشتی فراهم کنند. در کشور آمریکا دو تریلیون دلار جهت کنترل تأثیر کرونا بر اقتصاد و حمایت اقتصادی از بخش‌هایی در سیستم مراقبت‌های بهداشتی که کمتر حمایت‌شده و نابرابر بوده‌اند، اختصاص یافته است (Yaya et al., 2020: 1).

بر طبق باور نوام چامسکی، اندیشمند آمریکایی باید به هر روشی که امکان‌ش وجود دارد با بازآفرینی اوراق قرضه اجتماعی، نیازمندان در سراسر جهان را یاری دهیم. او معتقد است جهت سازمان‌دهی، توسعه و ایجاد سازمان‌های مردم‌نهاد و تحلیل مسائل به‌روز و ارائه راهکارهای مؤثر برای برطرف شدن مشکلات از ارتباط اینترنتی باید فعالانه استفاده شود (Chomsky, 2020).

بازگشت به دولت لیبرالیسم کلاسیک با چاشنی دولت رفاه

با توجه به عوارض اقتصادی اجتماعی نئولیبرالیسم که سبب شده، بیماری‌های ناشی از آلودگی‌ها زیست‌محیطی و مرگ‌ومیر ناشی از کیفیت پایین محیط زیست به یک چالش فزاینده تبدیل شود. از سوی دیگر، مرگ ناشی از ناامیدی، به یک مسئله بزرگ اجتماعی در ایالات متحده و سایر کشورها مبدل شده است. تعداد بسیاری از این عوارض منجر به مرگ‌ومیر، عمدتاً به مردان سفیدپوست فقیر

مرگ‌ومیر را بین افرادی با چنین شاخص‌هایی افزایش می‌دهد. به عبارت دیگر، حفاظت از سلامت جهانی و تساوی انسان‌ها به میزان قابل‌توجهی هزینه‌های بهداشت و رفاه عمومی را کاهش می‌دهد. پس کاهش نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و اصلاح آن به شرایط برابر، سبب می‌شود که سلامت افراد جامعه بهتر تأمین شود؛ بنابراین چنین برابری فقط نتیجه سلامت عمومی جهانی می‌تواند باشد که پیامد بنیادی آن دولت رفاه است. (Costa et al., 2004: 17).

راهکارهای کوتاه‌مدت دولت‌ها برای مقابله با کرونا

کرونا تأثیر بی‌ثبات‌سازی بر زندگی میلیون‌ها نفر داشته، اما بیشتر تأثیرگذاری آن بر فقرا و افراد کم‌برخوردار بوده است (Jayaram et al., 2020)؛ بنابراین دولت‌های در حال توسعه برای کنترل تأثیرات اقتصادی کووید ۱۹ باید برنامه‌های حمایتی اجتماعی را در اولویت قرار داده و منابع بالقوه و ذخیره خود را برای حفظ بهره‌وری اقتصادی و کاهش زبان‌های مشاغل از دست‌رفته در اختیار مردم و شرکت‌های کوچک قرار دهند (Yaya et al., 2020: 3).

بانک توسعه آفریقا برای کاهش تأثیر اجتماعی و اقتصادی ویروس کرونا اوراق قرضه اجتماعی ارائه کرده است. در کشورهای فقیر و در حال توسعه باید روش‌های مبتکرانه‌ای برای دسترسی به منابع محدود جست‌وجو کرد. از سوی دیگر، کشورهایی که شرایط اقتصادی بهتری دارند با ارائه وام‌ها و ضمانت‌نامه‌های اعتباری با شرایط محدود، به تقویت بخش خصوصی در جهت مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی به منظور بهره‌وری اقتصادی و افزایش نقدینگی مورد نیاز مشاغل کوچک پرداخته‌اند.

برمی‌گردد که در اثر استفاده از الکل و مواد مخدر مبادرت به خودکشی کرده‌اند (Deaton and Case, 2020: 188).

با توجه به ضعف و چالش‌های سیستم مبتنی بر خصوصی‌سازی و کوچک‌سازی دولت در عرصه‌های بهداشت و رفاه (سیستم نئولیبرالیسم) در زمینه کنترل کرونا به نظر می‌رسد برای کاهش چنین چالش‌های در ساختارهای لیبرالیسم و نئولیبرالیسم، باید به سمت یک سیستم اقتصادی با کیفیت‌تر حرکت کنیم که در آن سلامت و رفاه، مبنای محوری سیستم باشد. با این رویکرد جدید، سه حوزه اولویت‌دار این سیستم عبارت‌اند از: ۱. محیط زیست و پایداری آن ۲. دانش فناوری اطلاعات و ارتباطات ۳. فعالیت‌های بهداشتی و رفاهی که می‌توان تحقیق و سرمایه‌گذاری عمومی و خصوصی را برای توسعه‌ی اقتصاد متمرکز کرد (Pianta et al., 2016).

دولت‌ها باید نقش فعال‌تر خود را در اقتصاد بپذیرند. آن‌ها باید خدمات عمومی را به عنوان سرمایه‌گذاری و نه هزینه لحاظ کنند. تعهد مالی دولت‌ها باید امنیت بازارهای کار را بیشتر تضمین و حمایت کند. سیاست‌های حمایتی از افراد مسن و افراد نیازمند در دستور کار قرار بگیرد و مالیات بر درآمد اصلی و ثروت دوباره در اولویت برنامه‌ها باشد (Matthewman and Huppertz, 2020, 4).

باید نگرش‌ها تغییر کند. سیستم بهداشت عمومی، باید با این دیدگاه که بهداشت و درمان به عنوان حق اساسی انسان است، دولت‌ها را مکلف کند که به تقویت ارائه خدمات عمومی در سراسر جهان بپردازند و ارائه خدمات بهداشتی را برای رفع نیازهای فردی و اجتماعی خارج از منطق بازار طراحی کنند. نظام سلامت و درمان، باید بر حقوق و

نیازهای شهروندان مبتنی باشد و استطاعت مشتری در خرج کردن و هزینه کردن را در نظر نگیرد. به عبارت کوتاه، بازگشت به چارچوب دولت رفاه که در آن بهداشت، آموزش، دانشگاه‌ها، حقوق باننشستگی، کمک‌های اجتماعی و سایر فعالیت‌های مهم عمدتاً از بودجه عمومی تأمین می‌شوند. (Matteo and Pi- anta, 2020: 102)

دولت رفاه، به‌زیستی و کیفیت اجتماعی را تولید می‌کند، ابعادی که تولید ناخالص داخلی را بر اساس ارزش بازاری کالا نمی‌توان اندازه‌گیری کرد. نتیجه بارز این تجزیه و تحلیل، این است که کشورها باید از طریق مالیات تصاعدی بیشتر بر درآمد و دارایی و همچنین از طریق کسر هزینه‌ها، طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های عمومی، مانند بهداشت، آموزش، دانشگاه‌ها، تحقیقات، حقوق باننشستگی، کمک‌های اجتماعی و حفاظت از محیط زیست را پوشش دهند. دولت رفاه می‌تواند الگوی جدید توسعه، با کیفیت بالای اجتماعی و پایداری زیست‌محیطی شود. با این حال سیاست‌های عمومی نباید محدود به ارائه خدمات رفاهی باشد. باید مسیرهای توسعه اقتصادی را به طور کلی تعلیم دهد و سازگاری بین رفتارهای تجاری و اهداف اجتماعی بهداشتی و محیطی که در بالا به آن اشاره شد را تضمین کند (Mazzucato, 2020: 1).

کرونا و مساوات یا آزادی؟ (رستاخیز مجدد ایدئولوژی چپ)

عده‌ای بر این باورند که همه‌گیری حامل نشانه‌هایی از انتقال قدرت از غرب به شرق است. همه‌گیری، جهانی‌سازی و ساختار نئولیبرالیسم را با چالش‌های جدی روبه‌رو کرده است. در مانیفست کمونیست نیز بیان شده که هر آنچه دشوار و استوار

بنیادین است که در این ایدئولوژی می‌تواند جایگزین ایدئولوژی نئولیبرالیسم شود. طیف چپ معتقد است یگانه راه مبارزه با کرونا شامل مالیات‌بندی مترقی، ملی‌سازی اقتصاد و توسعه سبز است.

طیف چپ بر این باور است که باید با تمرکز بر ایجاد همبستگی، نقد مستمر از محافظه‌کاران و نئولیبرال‌ها، پاسخ‌گو نگاه داشتن دولت، در عین حال حمایت از گسترش شبکه‌های تحت هدایت دولت و همچنین نوسازی مجدد دولت شرایط بعد از نئولیبرالیسم را به دست گرفت. آن‌ها معتقدند باید خدمات عمومی را با ظرفیت بالا، برای موارد اضطراری گسترش داد و می‌توان جامعه ایده‌ال را مبتنی بر ارزش‌های انسانی، همبستگی و احترام به محیط زیست به جای جوامع فعلی جایگزین کرد (Saad-Filho, 2020: 481-482).

چالش‌های کشورهای نئولیبرال در مقابله با ویروس کرونا

کشورهایی مانند بریتانیا، هلند و حتی سوئد استراتژی مصونیت جمعی را در ابتدای بروز اپیدمی کرونا در دستور کار خود قرار دادند. مصونیت جمعی این کشورها به جای انجام آزمایش و تست افراد بیشتر، قصد دارند به‌طور عمده اجازه دهند ویروس در بین افرادی که در معرض ابتلا هستند، شیوع یابد تا عده‌ی کثیری از مردم مصون شوند. نخست‌وزیر بریتانیا، بوریس جانسون که تا چندی پیش حتی از اجرای فاصله‌گذاری اجتماعی امتناع می‌کرد، برای نخستین بار این رویکرد توسط او پیشنهاد شد. بر طبق این رویکرد، به علت اینکه همه‌گیری در حال گسترش است، به جای آنکه کل کشور در معرض وضعیت منع رفت‌وآمد قرار گیرد، باید فقط جمعیت در معرض خطر در قرنطینه باشند.

است، دود خواهد شد و به هوا می‌رود (Saad-Filho, 2020: 477).

بنابراین ناکارآمدی و ضعف‌های نئولیبرالیسم در چالش‌های عصر معاصر، علی‌الخصوص عملکرد ضعیف آن در مقابله با کرونا سبب شده که الگوهای اقتصادی، اجتماعی، سوسیالیستی و چپ مبتنی بر اقتصاد دولتی و برنامه‌ریزی‌شده، دوباره به میدان آمده و راهکارهای خودشان را برای مهار بحران ارائه دهند. آنچه مسلم است در این راهکارها، بیشتر تأکید بر برابری، مساوات اجتماعی و توزیع عادلانه است و حفظ و توسعه حریم فرد و آزادی‌های فردی چندان مورد توجه نیست. در این راهکارها تأکید بر حفظ و گسترش بخش عمومی و همچنین تزریق بودجه به آن برای ایفای نقش اساسی در حفظ و پایداری محیط زیست و ارائه خدمات بهداشتی و درمانی رایگان یا بسیار کم‌هزینه به افراد در معرض خطر ابتلا یا مبتلا به بیماری است (Matthewman and Huppertz, 2020).

طرفداران ایدئولوژی چپ معتقدند که دولت‌ها باید شغل، درآمد و نیازهای اساسی، از جمله گسترش سریع نظام سلامت را تأمین کنند. این نه تنها یک سیاست اقتصادی، بلکه بخشی از سیاست درمانی کارآمد است. تضمین شغل و دستمزد، امکان در خانه ماندن تعداد هرچه بیشتری از مردم را مهیا می‌کند که خود چابکی بیشتر نظام درمان را در پی خواهد داشت. نظام بانکی، به‌طور کلی برای تحقق این امر باید ملی باشد تا پول کافی برای تزریق به بخش‌های عمومی مورد نیاز سریعاً تأمین شود.

تأکید طیف چپ بر این است که اقتصاد به عنوان امری اجتماعی است و ما اقتصاد هستیم. ما به عنوان انسان، به هم پیوسته‌ایم و خدمات اجتماعی امری

خدمات درمانی توان مقابله با این فشار را نداشته و پزشکان مجبور به تریاژ خواهند شد.

در دهه‌های گذشته، کشورهای بریتانیا و هلند برای اجرای سیاست‌هایی نئولیبرالی پیگیری بوده‌اند که امتیاز اقتصادی را برتر از منافع اجتماعی دانسته و در این راه برخورداری بخش‌های خدمات درمانی، آموزش و مسکن از منابع مالی را محدود ساخته‌اند. این سیاست که در حال حاضر باعث فوت هزاران نفر در این دو کشور شده، سیاست حاکم بر جهان در طی دهه‌های گذشته بوده و به عنوان داروینیسیم اجتماعی لسه‌فر به نهایت اوج خود رسیده است. (فری، ۲۰۲۰).

هاروی در کتاب «بیماری فراگیر در عصر نئولیبرال» می‌نویسد: «جهان برآمده از دل نئولیبرالیسم با سودگرایی مفرط نهادها و شرکت‌های چندملیتی حوزه درمان و داروسازی و پایین آوردن بودجه‌های عمومی بهداشت و درمان در سرتاسر جهان، به وضعیتی دچار شده که یک بیماری در قرن بیست‌ویکم می‌تواند آن را فلج کند.»

هاروی که پیش‌تر درخصوص حجم عظیم آسیب‌های ناشی از سیل‌ها، زلزله‌ها، سونامی‌ها و غیره نوشته بود: «هیچ چیز طبیعی در بلایای طبیعی وجود ندارد.» این بار نیز در همین راستا، عدم فعالیت شرکت‌های بزرگ حوزه دارو و درمان در مطالعات پژوهشی پیشگیرانه که سودمحور نیستند را یکی از نکات اساسی زمین‌گیر شدن مردم و دولت‌ها در پاندومی‌های این چینی می‌داند (هاروی، ۱۳۹۹).

از این دیدگاه، شکل‌گیری و شیوع بیماری کرونا در سرتاسر جهان نشان داد که جهان ساخته و پرداخته نئولیبرالیسم تا چه حد ضعیف و بی‌پشتوانه است؛ بنابراین شاهد احیای نهادگرایی و مسئولیت‌پذیری

بسیاری از دانشمندان این استراتژی را به علت غیرعلمی بودن، خطرناک بودن و احتمال تلفات زیاد، نقد کردند. گزارشی که اخیراً توسط کالج امپریال لندن منتشر شده و منجر به تغییر سیاست دولت بریتانیا شد، تخمین زده است که در بریتانیا، ۲۵۰ هزار نفر با اجرای این استراتژی جان خواهند باخت. از آنجا که جداسازی جمعیت آسیب‌پذیر، به‌طور مؤثر امکان ندارد، در موقع شیوع ویروس ممکن است سیستم خدمات درمانی با خطر فروپاشی مواجه شود. (فری، ۲۰۲۰).

اکنون این سؤال مطرح است که چرا کشوری همچون بریتانیا چنین استراتژی خطرناکی را اتخاذ کرده است؟ این کشور از دهه ۱۹۸۰ تحت الگوی سیاسی نئولیبرالیسم اداره می‌شود، که در پی آن خصوصی‌سازی و مقررات‌زدایی در بازار را جایگزین سیاست اجتماعی دولت‌محور کرده است. رویکرد نئولیبرالیسم به عدالت ذاتی بازار، سبب‌ساز ایجاد بنیادی سیاسی شده است که کاملاً سود را بر مردم مقدم می‌دارد.

در یک سیستم نئولیبرال چنین به مردم القا می‌شود که اگر آن‌ها فقیر، بیکار یا متزلزل هستند، تقصیر از خود آن‌ها است. با شعار رقابت آزاد، نئولیبرالیسم توهم تحرک اجتماعی را ایجاد می‌کند، اما در حقیقت نابرابری اجتماعی را عمیق‌تر و حتی تقویت می‌کند. این مکتب موجب ثروتمندتر شدن ثروتمندها و فلاکت بیشتر فقرا می‌شود. در سیاست مصنوعیت جمعی با جدی نگرفتن بیماری و عدم کنترل افراد، سالخوردگان، معلولین، بی‌خانمان‌ها و افراد دارای بیماری‌های زمینه‌ای به علت همبستگی مستقیم بین بیماری و فقر، بیش از همه در معرض خطر مرگ ناشی از ویروس قرار دارند. پیگیری این سیاست، درنهایت به نقطه‌ای می‌رسد که سیستم

بیشتر دولت‌ها در مواجهه با بحران کرونا هستیم.

احیای نهادگرایی و سیاست‌گذاری مبتنی بر دولت مسئولیت‌پذیر

نهادگرایان معتقد نیستند که سیستم بازار به تنهایی تخصیص بهینه منابع را به وجود آورده و توزیع درآمد عادلانه را برقرار خواهد کرد. نهادگرایان «بگذار بازار کارش را بکند» را نپذیرفته و معتقدند که دولت باید نقش بیشتری در زندگی اقتصادی و اجتماعی و در شرایط بحران همه گیر در امنیت بهداشتی ایفا کند. در دیدگاه ایوانز، بدون دولت توسعه‌خواه، توسعه‌ای وجود ندارد (موثقی و کاهه، ۱۳۹۴: ۹۷۱).

ایده بنیادین، ویژگی و شاخص دولت توسعه‌خواه، مطلوبیت دخالت دولت در فرایند توسعه است. در دوره همه‌گیری کرونا شاهد بازگشت به ناسیونالیسم، دولت‌گرایی و گذار نسبی از جهانی شدن هستیم. این به معنای پایان جهانی شدن نیست، بلکه در شرایط بحرانی ناشی از پاندومی کرونا تمرکز کشورها و سیاست‌گذاری‌ها بر داخل و دولت‌ها بیشتر شده است. در پسا کرونا شاهد بازگشت قدرت دولت‌ها در داخل هستیم. «همه‌گیری ویروس کرونا سیاست ما را تغییر می‌دهد. در زمان بحران، تمام جامعه (حتی آزادی‌خواهان) به دولت‌ها روی آوردند» (منون، ۱۳۹۹: ۳۸).

در برخی کشورها با اعلام شرایط فوق‌العاده و وضعیت اضطراری، بدون تشریفات و بوروکراسی بسیاری از اقداماتی که در اولویت بررسی قرار نمی‌گرفت یا به دلیل موانع متعدد اجرا نمی‌شد یا امکان اجرای کند و در بازه بلندمدت داشت با نمایش اراده دولت‌ها به پیش رفت. حل مشکل بی‌خانمان‌ها و سرعت عمل در حل این معضل در

انگلیس، استرالیا، فرانسه و بخش‌هایی از آمریکا، بیانگر این است که دشوارترین معضلات با اراده و قدرت دولت‌ها قابلیت حل و فصل دارند. مهم‌ترین پیامد کرونا این خواهد بود که نظام سیاسی ما را از «وضعیت تعلیق» بیرون خواهد آورد، یعنی او را بر سر «دو راهی تصمیم» قرار خواهد داد و این می‌تواند یکی از مهم‌ترین پیامدهای مثبت احتمالی کرونا برای جوامع باشد (رنانی، ۱۳۹۹).

به نظر می‌رسد عملکرد دولت‌های رفاه که تأکید بیشتری بر مسئولیت‌های اجتماعی نظام سیاسی دارند، در مواجهه و مقابله با کرونا موفقیت‌آمیزتر باشند؛ نگاهی به موفقیت‌های کشورهای اروپای شمالی و آتلانتیک شمالی بیانگر این موضوع است. در برخی از کشورهای نئولیبرال نیز پس از مشاهده چالش‌ها مواجهه با کرونا شاهد فعال شدن دولت‌ها و مسئولیت اجتماعی آن‌ها و عدول از سیاست‌های مبتنی بر صرفاً بازار و دولت حداقل هستیم. کشورهای عضو اتحادیه اروپا، از جمله «پرتغال»، «هلند»، «اسپانیا»، «ایتالیا»، «فرانسه» و «آلمان» برخی طرح‌ها را برای حمایت از بنگاه‌های آسیب‌دیده از شیوع ویروس کرونا ارائه داده‌اند.

این طرح‌های حمایتی در دو بخش «ضمانت طرح و تأمین نقدینگی لازم توسط دولت» و «کمک‌های بلاعوض مستقیم» بوده است. در انگلیس، طرح حمایت از مشاغل و اعطای مرخصی‌های طولانی مدت به کارکنان، حمایت از کسب‌وکارها؛ تعویق مالیات، طرح معیشت دولت برای کسب‌وکارهای آزاد و سایر بسته‌های معیشتی حاکی از انتخاب مسیر دولت‌های رفاهی توسط دولت‌های نئولیبرال است. اجرای قرنطینه‌های شدید و قوانین سخت‌گیرانه توسط دولت‌های نئولیبرال نیز بیانگر کارکردهای مثبت دولت‌های رفاه و عدم کارایی دولت حداقل در

شرایط بحرانی است.

باور برخی بحران کرونا الگوهای حکمرانی را در ایران را تغییر داد و در مقابل، عده‌ای به تغییرات موردی حکمرانی در شرایط خاص کرونایی اشاره دارند (قدیری نوفرست و سینایی، ۱۴۰۰: ۷).

فراگیر شدن انتظار مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی، کارآمدی و شفافیت در شرایط بحران ناشی از کرونا بخشی از تغییر به سمت حکمرانی خوب است، اما مشکل اصلی در سیاست‌گذاری در ایران، نامشخص بودن مرز سیاست‌گذاری‌ها است؛ دولت و بازار چه نقشی در سیاست‌گذاری‌ها دارند؟ آیا بازار به معنای نئولیبرالی و دولت به معنای نهادگرایی در سیاست‌گذاری‌های ایران نقش ایفا می‌کنند یا ساختاری متفاوت از مدل‌های فوق در سیاست‌گذاری ایران حکمفرما است؟ به نظر می‌رسد که رابطه بازار و دولت در سیاست‌گذاری‌ها در ایران کاملاً متفاوت ساختار تبیین‌شده نئولیبرالیسم و نهادگرایی است؛ بنابراین بخشی از ناکارآمدی در زمینه مسئله و بحران کرونا به این وضعیت بازمی‌گردد.

بحث و نتیجه‌گیری

هرچند لیبرالیسم بر چهار ستون فردگرایی، مطلوبیت‌طلبی، کثرت‌گرایی و سرمایه‌داری بنا شده است، اما اکنون به نظر می‌رسد سرمایه‌داری، بیش از سایر عوامل در نئولیبرالیسم تبدیل به فاکتور اصلی و تعیین‌کننده شده است. سیر تکاملی سرمایه‌داری لیبرالیستی نشان می‌دهد، خصوصی‌سازی و حداکثرسازی سود و منفعت در لوای جهانی‌سازی عواملی هستند که سبب کم‌رنگ شدن اخلاق اجتماعی و حاکمیت اخلاق سوداگری به جای آن شده است.

هنگامی که خصوصی‌سازی وارد عرصه‌های مربوط به نیازهای ضروری مردم و جامعه همانند سلامت،

تعطیلی عمومی و قرنطینه‌های شدید، برعکس مصونیت جمعی نشان داده است که از تعداد تلفات می‌کاهد و نیز اثبات می‌کند که دولت‌ها می‌توانند نقش سازنده‌ای در محافظت از زندگی مردم ایفا کنند. شواهد موفقیت چین و برخی کشورهای پیرامون آن سبب شد که در نهایت تحت فشار افکار عمومی و همچنین شوک اول ناشی از تلفات پاندمی، برخی کشورها به طرف سیاست قرنطینه‌سازی، منع تردد و تعطیلی عمومی روی بیاورند. تلاش برای افزایش تعداد تست کرونا، تأمین تجهیزات حفاظتی کادر درمان و همچنین افزایش ظرفیت تخت‌های بیمارستانی در کشورهای آسیب‌دیده کاملاً مشهود است. رویکرد دولت چین برای مقابله با کووید ۱۹ در اجرای موقت قرنطینه، انجام آزمایش‌های انبوه و ردیابی دقیق تماس‌های فرد بیمار کاملاً مفید واقع بوده است.

در نظام تکنوتوتالیتزر لغو آزادی‌های فردی در دستور کار است و جالب اینجاست که دولت چین، از ابتدا در مقیاسی عظیم به آزمایش این امر با سرمایه‌داری تکنوتوتالیتزر پرداخته است. آگامبن در متن بحث‌برانگیز اخیر خود این نظام سیاسی را نظام حاکم زمان آینده معرفی کرده است. آنچه به نظر می‌رسد، این است که در چنین شرایطی، آزادی‌های مدنی برای مدت طولانی محدود می‌شوند (Agam-ben, 2020).

از سوی دیگر، رهبران کشورهای در حال توسعه می‌توانند از این همه‌گیری به عنوان بهانه‌ای برای محدودسازی آزادی‌های فردی یا به عنوان فرصتی برای افزایش اعتماد به نهادهای دولتی در هنگام مدیریت بحران بهداشت عمومی استفاده کنند. به

کنترل کنند و نگذارند ابعاد سیاسی و اقتصادی پاندمی بیش از این گسترده شود. این امر مسلم است که عرضه واکسن ممکن است پاندمی را کنترل کند و از تلفات بکاهد، اما هرگز بر نقاط ضعف موجود در بطن نئولیبرالیسم و سرمایه‌داری سرپوش نخواهد گذاشت.

مردم جهان قبل از کرونا در جنبش وال استریت و جنبش جلیقه‌زدهای فرانسه خواهان پایان استثمار و شرارت نئولیبرالیستی در لوای خصوصی‌سازی، کاهش هزینه‌ها و فعال کردن بخش‌های سودآور شدند و فعال شدن مجدد خدمات عمومی و تقویت بنیه اقتصادی اقشار کارمند و کارگر را طلب کردند. از این رو، دولت‌ها ناچار باید به این خواسته‌ها عکس‌العمل‌های مقتضی نشان دهند. گفته نوام چامسکی درباره نئولیبرالیسم نشان از نقش فراموش شده دولت‌ها در چنین شرایطی است.

چامسکی می‌گوید: «از مدت‌ها پیش نئولیبرالیسم می‌دانست که یک بیماری واگیر و کمی متفاوت با بیماری سارس که گونه‌ای از کرونا ویروس است از راه خواهد رسید و جهان را مبتلا خواهد کرد. سیاست نئولیبرالیسم می‌توانست برای پیشگیری از این بیماری دست به کار شود و واکسن آن را تهیه کند، اما برای کمپانی‌های خصوصی داروسازی همراه با لابی‌های وابسته، ساختن انواع کرم‌پودرهای جدید، سودآورتر از ساختن واکسن کرونا است. ویروسی که جان مردم را به خطر انداخته است و هر روز پشته‌های از کشته‌ها در سراسر جهان به جای می‌گذارد. او می‌افزاید توجه داشته باشید که تهدید فلج اطفال با واکسن سالک پایان یافت، واکسنی که توسط یک نهاد دولتی ساخته شده بود و بدون ثبت اختراع در دسترس همگان قرار گرفت. همین اقدام می‌توانست در مورد ویروس کرونا انجام گیرد، اما

آموزش، مدرسه، حمل‌ونقل، آب و برق شد، بسیاری متوجه نبودند که نظام سرمایه‌داری لیبرالیستی وارد این حیطه شده است. مردم کشورها در شرایط بحران اقتصادی و کاهش درآمدها به علت سیاست کاهش هزینه‌های سیستم نئولیبرالیستی الزاماً مجبورند از این خدمات استفاده کنند و به آن‌ها نیاز دارند و نمی‌توانند از آن‌ها چشم‌پوشی کنند؛ بنابراین ضمن پرداخت عوارض و هزینه‌های مربوطه، به این استثمار اقتصادی تن داده و در وضعیت شکننده‌تر مالی قرار گرفتند، اما سودجویی و حرص و آز سرمایه‌داری لیبرالیستی به همین جا ختم نشد.

نئولیبرالیسم ضمن خصوصی‌سازی بخش‌های حیاتی مانند خدمات بهداشتی و عمومی جامعه به تدریج به خاطر سودپرستی و کسب درآمد بیشتر به کوچک‌سازی این بخش‌ها پرداخته و ضمن کاهش سرمایه‌گذاری در بخش‌های عمومی اساساً بر کالاها و خدمات سودآور تمرکز کرده است. این رویکرد، در نهایت سبب شکل‌گیری طبقه ابرثروتمند شده، اما از سوی دیگر، طبقه متوسط و پایین را به شدت ضعیف و آسیب‌پذیر کرده است.

در ابتدای همه‌گیری کرونا سیستم‌های بهداشتی و درمانی کشورهای لیبرال دموکراتیک آمریکا و انگلیس کاملاً غافلگیر شده و سعی کردند با فراقنی و فرار به جلو اهمیت این ویروس را ناچیز جلوه بدهند که ضمن تحمل تلفات انسانی سنگین، در نهایت هم رئیس‌جمهور آمریکا و هم نخست‌وزیر بریتانیا مبتلا به کرونا شدند.

از مهم‌ترین عوارض ویروس کرونا می‌توان به یک دوره‌ای شدن ریاست جمهوری دونالد ترامپ جمهوری خواه اشاره کرد. آمریکا و انگلیس به سرعت تلاش می‌کنند با عرضه واکسن کرونا پاندمی را

مشارکت‌نویسندگان

طراحی، نگارش و تدوین: محمد لعل‌علی‌زاده و محسن دیانت؛ ترجمه: زینب شکیبایی و سروش رستمی‌گوران.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

طاعون نئولیبرالیسم مانع از آن شد» (Chomsky, 2020, 28 March).

در مجموع به نظر می‌رسد در جهان پس از کرونا نقش حکومت و دولت پررنگ‌تر خواهد شد. به تدریج تعدیل سیاست‌های دولت‌های نئولیبرال و اتخاذ بسته‌های حمایتی و تدابیر سخت‌گیرانه از یک‌سو و پذیرش مسئولیت بیشتر دولت در مواجهه با شرایط کرونا از سوی دیگر، در دولت‌های مختلف نئولیبرال نیز مشاهده شد.

در ساختار سیاسی و اقتصادی ایران از یک‌سو، به دلیل نامشخص بودن رابطه بازار و دولت و از سوی دیگر، تفاوت کارکردها و ویژگی‌های بازار و دولت در ایران با تعبیر و ادبیات مصطلح در نظریه‌های اقتصاد سیاسی، مداخله دولت، نتایج و پیامدهای مثبت و مشخصی را در پی نداشته است و شاید بخش عمده ناکارآمدی در زمینه مسئله کرونا به این وضعیت بازمی‌گردد. به نظر می‌رسد شناخت و تحلیل ماهیت دولت و بازار در ایران، تفاوت مفهوم دولت و بازار و پیچیدگی روابط آن‌ها و ناکارآمدی‌های مرتبط با مسئله کرونا را تبیین می‌کند.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

تمامی اصول اخلاق پژوهش در این مقاله رعایت شده است.

حامی مالی

این تحقیق هیچ‌گونه کمک مالی از سازمان‌های تأمین مالی در بخش‌های عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نکرد.

منابع فارسی

- براردی، فد. (۹۹۳۱). فراسوی فروپاشی: سه تأمل درباره پیامد ممکن [ترجمه فارسی: س. احمدی].
- بیکر، پ. س. (۱۳۹۹). ویروس کرونا چطور دنیا را تغییر خواهد داد؟
- خلیلی، م. (۱۳۹۹). بازی تاج و تخت کرونا: آموزه‌های برای سیاست‌ورزی ایرانی. پژوهش‌نامه علوم سیاسی، ۱۵(۲)، ۷۳-۱۱۸.
- رنانی، م. (۱۳۹۹). کرونا و توسعه: کلاس ملی قماربازی.
- رودریک، د. (۱۳۸۶). پایان اجماع واشنگتنی و آغاز سردرگمی واشنگتنی [ترجمه فارسی: ح. تسلیمی]. مجله اقتصاد سیاسی، ۶-۵، ۹۳-۱۱۸.
- سبحانی، ح. و ملکی، ب. (۱۳۸۸). ارزیابی گذار اقتصادی تحت آموزه‌های نئولیبرالیسم. فصلنامه جستارهای اقتصادی، ۶(۱۱)، ۳۳-۶۰.
- سریع‌القلم، م. (۱۳۹۹). کرونا و توسعه یافتگی: اثرات و پیامدها.
- فری، ا. (۱۳۹۹). کرونا، مصونیت جمعی و نئولیبرالیسم [ترجمه فارسی: ر. میرجهانی].
- قدیری نوفرست، ع. و سینایی، و. (۱۴۰۰). بحران کرونا؛ تغییر یا تداوم الگوهای حکمرانی در دولت جمهوری اسلامی ایران. پژوهش‌نامه علوم سیاسی، ۱۶(۲)، ۱۷۵-۲۲۰.
- عزیزی، م.، آذر، ع. و دهقان نیری، م. (۱۳۹۹). تصمیم‌گیری مشارکتی در دوران پسا کرونا. پژوهش‌های نوین در تصمیم‌گیری، ۵(۲)، ۱۹۲-۱۶۵.
- مرکز همکاری‌های تحول و پیشرفت ریاست جمهوری. (۱۳۹۹). آرا و نظرات اندیشمندان و صاحب‌نظران جهانی درخصوص دنیای پسا کرونا. تهران: مرکز همکاری‌های تحول و پیشرفت ریاست جمهوری.
- موثقی، ا. و کاهه، ع. ر. (۱۳۹۴). دولت توسعه‌خواه و زمینه‌های توسعه در ایران. فصلنامه سیاست، ۴۵(۴)، ۹۶۷-۹۸۹.
- هاروی، د. (۱۳۹۹). بیماری فراگیر در عصر نئولیبرال، [ترجمه فارسی: م. وحدتی]. تهران: افکار جدید.

References

- Agamben, G. (2020). [The invention of an epidemic (Italian)]. Retrieved from: <https://www.quodlibet.it/gior-agamben-l-invenzione-di-un-epidemia>
- Azizi, M., Azar, A., & Dehghan Nayeri, M. (2020). [Participatory decision making in the post COVID-19 period (Persian)]. *Modern Research in Decision Making*, 5(2), 165-192. http://journal.saim.ir/article_40548.html?lang=fa
- Baker, P. C. (2020). 'We can't go back to normal': how will coronavirus change the world? Retrieved from: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/31/how-will-the-world-emerge-from-the-coronavirus-crisis>
- Baldwin, R. (2020). The COVID-19 upheaval scenario: Inequality and pandemic make an explosive mix. Retrieved from: <https://voxeu.org/article/inequality-and-pandemic-make-explosive-mix>
- Berardi, F. (2020). Beyond the breakdown: Three meditations on a possible aftermath [S. Ahmadi, Persian Trans]. Retrieved from: <https://conversations.e-flux.com/t/beyond-the-breakdown-three-meditations-on-a-possible-aftermath-by-franco-bifo-berardi/9727>
- Boniol, M., McIsaac, M., Xu, L., Wuliji, T., Diallo, K., Campbell, J. (2019). Gender equity in the health workforce: Analysis of 104 countries. Geneva: World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/311314/WHO-HIS-HWF-Gender-WP1-2019.1-eng.pdf>
- Camus, A. (1991). The plague, trans. Stuart Gilbert. New York: Modern Library. https://www.google.com/books/edition/The_Plague/7_Blv5sqce0C?hl=en
- Chomsky, N. (2020). Coronavirus, What is at stake? Retrieved from: <https://m.youtube.com/watch?v=t-N3ln-2Ll4>
- Caiazzo, A., Cardano, M., Cois, E., Cošta, G., Marinacci, C., & Spadea, T., et al. (2004). [Inequalities in health in Italy (Italian)]. *Epidemiologia e Prevenzione*, 28(3 Suppl), 1-161. [PMID]
- Crabb, A (2020). Coronavirus has left Australian women anxious, overworked, insecure — and worse off than men again. Retrieved from: <https://mobile.abc.net.au/news/2020-05-24/coronavirus-has-set-back-progress-for-women-workplace-equality/12268742>
- Case, A., & Deaton, A. (2020). Deaths of despair and the future of capitalism. Princeton: Princeton University Press. https://www.google.com/books/edition/Deaths_of_Despair_and_the_Future_of_Capi/anK0DwAAQBA-J?hl=en&gbpv=0
- Donegan, M. (2020). 'This pandemic threatens to undo what generations of feminists have fought for'. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/may/21/this-pandemic-threatens-to-undo-what-generations-of-feminists-have-fought-for>
- European Commission. (2020). Coronavirus: Commission proposes to activate fiscal framework's general escape clause to respond to pandemic. Brussels: European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_499
- Fery, E. (2020). Corona, collective immunity and neoliberalism [R. Mir Jahani, Persian Trans]. Retrieved from: <https://meidaan.com/archive/69205>
- Franzini, M., & Pianta, M. (2015). Explaining inequality. London: Routledge. [DOI:10.4324/9781315734453]
- Ghadiri Noferešt, A., sinaee, V. (2021). [The COVID-19 crisis, alteration or continuity of governance patterns in the Government of the Islamic Republic of Iran (Persian)]. *Research Letter of Political Science*, 16(2), 175-220. [DOI:10.22034/IPSA.2021.427]
- Harvey, D. (2020). The universal disease in the neoliberal era [M. Vahdati, Persian Trans]. Tehran: Afkare-Jadid. http://opac.nlai.ir/opac-prod/search/briefListSearch.do?command=FULL_VIEW&id=6156795&pageStatus=1&sortKeyValue1=sortkey_title&sortKeyValue2=sortkey_author
- International Labour Organization. (2018). Care work and care jobs for the future of decent work. Geneva: International Labour Organization. https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_633135/lang-en/index.htm
- Jayaram K., Leke, A., Ooko-Ombaka, A., & Sun, Y. (2020). Tackling coronavirus in Africa. Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/middle-east-and-africa/tackling-covid-19-in-africa>
- Khalili, M. (2020). [Corona-virus's a game of thrones (Persian)]. *Research Letter of Political Science*, 15(2), 73-118. [DOI:10.22034/IPSA.2020.401]

- Krugman, P. (2020). It's a maga microbe meltdown. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2020/03/12/opinion/trump-coronavirus-economy.html>
- Lucchese, M., & Pianta, M. (2020). The coming coronavirus crisis: What can we learn? *Intereconomics*, 55 (2), 98–104. [DOI:10.1007/s10272-020-0878-0]
- Macaulay, T. (2020). Snowden warns: The surveillance states we're creating now will outlast the coronavirus. Retrieved from: <https://thenextweb.com/news/snowden-warns-the-surveillance-states-were-creating-now-will-outlast-the-coronavirus>
- Mackenbach, J. P., Meerding, W. J., & Kunst, A. E. (2007). Economic implications of socio-economic inequalities in health in the European Union. Luxembourg: European Commission. https://ec.europa.eu/health/ph_determinants/socio_economics/documents/socioeco_inequalities_en.pdf
- Matthewman, S., & Huppatz, K. (2020). A sociology of covid-19. *Journal of Sociology*, 56(4), 675-683. [DOI:10.1177/1440783320939416]
- Mazzucato, M. (2013). The entrepreneurial state: Debunking public vs. private sector myths. London: Anthem Press. https://www.google.com/books/edition/The_Entrepreneurial_State/doh7zQEACAAJ?hl=en
- Mazzucato, M., Li, H. L., & Darzi, A. (2020). Is it time to nationalise the pharmaceutical industry? *BMJ* (Clinical research ed.), 368, m769. [DOI:10.1136/bmj.m769] [PMID]
- Presidential Center for Progress and Development. (2020). [Opinions and opinions of world thinkers and experts about the post-Corona world (Persian)]. Tehran: Presidential Center for Progress and Development. https://khev.um.ac.ir/images/171/shojaei/nameha/pasakorona_donya.pdf
- Movaseghi, S. A., & Kaheh, A. R. (2016). [Developmental state and development in Iran (Persian)]. *Politics Quarterly*, 45(4), 967-989. [DOI:10.22059/JPQ.2015.55954]
- Pianta, M., Lucchese, M., & Nascia, L. (2016). What is to be produced? The making of a new industrial policy in Europe. Berlin: Rosa Luxemburg Stiftung. https://hessen.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/sonst_publicationen/What-is-to-be-produced-2016.pdf
- Renani, M. (2020). [Corona and development: National gambling class (Persian)]. Retrieved from: <http://renani.net/index.php/texts/notes/797-2020-05-15-10-52-36>.
- Rodrik, D. (2007). The end of the Washington Consensus and the beginning of the Washington Confusion [H. Taslimi, Persian Trans]. *Eghtesade SiasiTahavole Hame Janebe*, 5-6, 93-118. <http://ensani.ir/fa/article/7950/%D9%BE%D8%A7%DB%8C%D8%A7%D9%86-%D9%88%D8%A7%D8%B4%D9%86%DA%AF%D8%AA%D9%86%DB%8C>
- Saad-Filho, A. (2020). From covid-19 to the end of neoliberalism. *Critical Sociology*, 46(4-5), 477-485. [DOI:10.1177/0896920520929966]
- Sardar, Z. (2010). Welcome to postnormal times. *Futures*, 42(5), 435–444. [DOI:10.1016/j.futures.2009.11.028]
- Sariolghalam, M. [Corona and development: Effects and consequences (Persian)]. Retrieved from: <http://irdiplomacy.ir/fa/news/1994224/%DA%A9%D8%B1%D9%88%D9%86%D8%A7%D9%BE%D8%B1%D9%88%D9%86%D8%AF%D9%87>
- Sobhani, H., & Maleki, B. (2009). [Assessment of economic transition under neoliberalism teachings (Persian)]. *Journal of Iran's Economic Essays*, 6(11), 33-60. http://iee.rihu.ac.ir/article_274.html?lang=fa
- Steyn, N., Binny, R. N., Hannah, K., Hendy, S., James, A., & Kukutai, T., et al. (2020). Estimated inequities in COVID-19 infection fatality rates by ethnicity for Aotearoa New Zealand. Retrieved from: https://cpb-ap-se2.wp-mucdn.com/blogs.auckland.ac.nz/di%2F75/files/2020/04/Estimated-ifs_draft12.ACTUALFINAL.pdf
- Wintour, P. (2020). Coronavirus pandemic is becoming a human rights crisis, UN warns. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/23/coronavirus-pandemic-is-becoming-a-human-rights-crisis-un-warns>
- Yaya, S., Otu, A., & Labonté, R. (2020). Globalisation in the time of COVID-19: Repositioning Africa to meet the immediate and remote challenges. *Globalization and Health*, 16(1), 51. [PMID]

